

De fragmenten van de
14^e-eeuwse ridderroman

Florigout

Over een Engelse Goudsbloem, een Vlaamse Roos en nog veel meer...

Johan H. Winkelman

De fragmenten van de 14^e-eeuwse ridderroman

Florigout

Over een Engelse Goudsbloem, een Vlaamse Roos
en nog veel meer...

Johan H. Winkelman

UITGEVERIJ VERLOREN

Vooraf	5
Bij wijze van introductie	5
Fragmentarische overlevering	7
Het begin	9
1 Koningin Florentine	10
Florentine bidt	10
Vrouwendienst	13
De bergspelonk	15
2 De moslimwereld	16
Twee moslims en één maagd	16
De edele dwerg	17
De straf? Been eraf!	19
Frinasinde als man verkleed	22
3 De Andere Wereld	24
Het lelijke hoofd	24
Het helleportaal	25
Het valsche paradijs	29
4 Het eschatologische landschap	33
De paradijsrivier	33
Nacht en dag	35
Contrarie	36
5 Rondom Gardepont	38
Dienaren van Gardepont	38
De slimme Florentine	40
Florentine als moslima	42
6 Apenstreken	46
Aap in de boom	46
Aap met de hoorn	48
Kakkende aap	50
Aap als potloodventer	52
7 Ysonas en zijn geslacht	55
Ysaude, de haremhoedster	55
Gevecht met dorsvlegels	57
De oude koning Ysonas	60
Geboorte van Gardepont	61
Begeerde dames	66

Inhoud

8 Het monster Gardepont	68
Afgeknipte vlechten	68
De weverskam I	70
De weverskam II	73
Florentine offert haar vlechten	75
9 Terugblik en vooruitblik	77
Ysonas informeert naar het helse dal	77
Florigout de verlosser	81
Autefleur moet worden bevrijd	83
10 Elfje Jolie	85
Jolie als helper	85
Jolie en de toverkunst	87
Afscheid van Jolie	89
11 De ‘zusters’ van Jolie	93
Fee-maitresse	93
De Vlaamse Rose	95
12 De roverhoofdman Bretel	99
Kreet om hulp	99
Gesprek tussen Bretel en Florigout	100
Een zwak hoornsignaal	103
13 Superheld Florigout	106
Paard en Zwaard	106
Gedood of gevlucht	109
14 Terug naar het klooster	111
De ontvangst	111
Verliefde nonnen	114
Wie is die held?	117
15 Hoe loopt het af?	119
Twistgesprek	119
Het slotgevecht	120
Het gouden kruis	123
Mahauds huwelijksaanzoek	125
Literatuur	127

*Florigout: Bloem van Goud, Goudsbloem of *Calendula officinalis*, in het Engels: Mari[a]-Gold*

Bij wijze van introductie

Men zou dit boek met enige goede wil een wetenschappelijke studie kunnen noemen, maar wij zouden liever spreken over een verhaal over een verhaal. Het verhaal dat we hier vertellen, gaat over een 14e-eeuwse Vlaamse ridderroman, met de Engelse koningszoon Florigout als titelheld. De tand des tijds heeft stevig aan de inhoud van de tekst geknaagd, zodat slechts een beperkt aantal fragmenten en fragmentjes zijn overgeleverd. Het vraagt bij de lezer de nodige fantasie en vaardigheid om, huppend van fragment naar fragment, daarbij atletisch over grote en kleine lacunes heen springend, tot een enigszins coherent verhaal te komen.

De naam Florigout van de hoofdpersoon is veel zeggend; deze is samengesteld uit het Franse *flor/fleur* en het Nederlandse *gout/goud*. De held heet letterlijk Bloem van Goud, of Goudsbloem. Later in het verhaal kiest hij een echtgenote van islamitische afkomst. Hij volgt hiermee het voorbeeld van zijn (mogelijk door tekstverlies) anonieme vader, die met Florentine, een moslimprinses, trouwde. De 'bloem' speelt in dit fictieve dichtwerk bij de naamgeving van de leden van het Engelse koningshuis een belangrijke rol. De moeder van Florigout heeft bij haar doop, ter gelegenheid van haar huwelijk, een christe-

lijke naam aangenomen. Ze heet nu Florentine, dus: Bloem(pje?). Hoe de onbekende Engelse vorst de Oosterse prinses heeft verkregen (heeft hij haar tijdens een kruisvaart geschaakt?) wordt uit de geruïneerde tekst niet duidelijk.

Deze Vlaamse ridderroman, die ook wel een 'Oosterse avonturenroman' (Heeroma 1962, 1, opm. 1) wordt genoemd, speelt zich af in de Oriënt, het land der Saracenen (lees: moslims). Het in de tekst genoemde sultanaat *Damas* (4356) verwijst vermoedelijk naar Damascus, de hoofdstad van het huidige Syrië. Toch een splintertje reële geografie? Daar staat tegenover: Het fictieve moslimrijk 'Barbarijen', de bakermat van Florentine, zoekt men bijvoorbeeld in het Nabije Oosten te vergeefs.

Tussen de twee godsdiensten, het christendom en de islam, bestaat in de privésfeer geen uitgesproken haat. Het was voor Westerse vorsten geen probleem om een moslima tot vrouw te nemen, althans als ze zich bij het huwelijk tot het christendom bekeerde. De moslimwereld is verdeeld. Ysonas, een Saraceense vorst, rond 100 jaar oud, is edel van karakter, maar zijn beide zoons, vooral een zekere Gardepont, zijn 'des duivels'. Alleenreizende vrouwen zijn een gewilde buit voor brute moslims. Soms slaat de vlam in de pan en wordt er stevig gevochten.

De christelijke koning Buevijn bijvoorbeeld heeft de stad Monbrant op de Saracenen veroverd. Monbrant is mogelijk een sprekende naam, met verwijzing naar het Franse *mon-brant* (*brant*: grosse épée, maniée des deux mains (DMF 1330-1500), te vertalen met 'mijn zwaard'. De naam van de stad klinkt afschrikwekkend en weerbaar. Ook in het Middelnederlands kan het woord *brant* (zie MNW) trouwens zwaard betekenen. In dit geval is de naam samengesteld uit een Frans deel (*mon*) en een Nederlands deel (*brant*). We kwamen zo'n combinatie al tegen.

Het gaat in de tekst uiteraard om een verzonnen geografie, als reisgids voor de moderne lezer zijn de lokale beschrijvingen ongeschikt. Uitgestrekte zandvlakten en rond trekkende karavanen treft men in de tekst niet aan, het woord *wostijn* (5732) komt slechts één keer voor, het woord *cameel* ontbreekt. De ruïne van de in de tekst genoemde burcht *Mal-asize* (3256), waar de schurk Gardepont resideert, zal men in de topografische werkelijkheid niet aantreffen. Er valt wel iets op. Alweer heeft een naam een betekenis. De burcht heet in het Oudfrans zoveel als *Slechtgelegen*. Wat een achterlijke naam voor een burcht. Welke burchtheer met enig verstand situeert nu zijn kasteel op een 'slechte plek'? In het verstandige Vlaanderen zou men een kasteel op een 'mooie plek' bouwen, zodat de naam *Welgelegen* in aanmerking zou komen. Hier zijn we een belangrijk gegeven op het spoor dat bij verdere interpretatie van het verhaal zijn nut kan afwerpen. De naamgeving en vele andere zaken trouwens ook verlopen in het Nabije Oosten ten opzichte van het Westen 'contrair', of anders gezegd: tegendraads, omgekeerd, verkeerd.

Er valt nog iets op aan deze zogenaamde 'Oosterse roman'. Westerse opvattingen over eschatologische zaken, o.a. bekend uit de christelijke visioenenliteratuur, maken een substantieel gedeelte van de tekst uit. We wijzen op episodes die zich in de christelijke Andere Wereld afspeelen, zoals de hoofdstukjes 'Het lelijke hoofd', 'De hellepoort', 'Het helse dal'. Verschrikkingen, waarmee verdoemde zielen in de hel werden geconfronteerd, worden hier op Oosterse toestanden geprojecteerd. De tocht door de Oriënt neemt zodoende soms de trekken aan van een reis door een duivelse Onderwereld en de daarmee gepaard gaande helse beproeving. Het gaat dan om de uit de theologie bekende kernelementen van schuld en boete. (3002-3004 *inden arbeit, int ghepijn, die si leden in dit dal/ ende dat vor haer zonden al die penentencie moeste staen*). Opvallend is ook het vrij uitzonderlijke begrip 'Het valsche paradijs' (3107), dat in kunstgeschiedenis (Paul Vandenbroeck) bij de interpretatie van het middenpaneel van het schilderij 'De Tuin der Lusten' van Jeroen Bosch (rond 1500), een rol speelt. Een elfje, met de uitdagende naam Dame Jolie ('Vrolijke Dame', of misschien 'Dame van Plezier?'), treedt op als fee-maîtresse (van koningszoon Florigout!). We maken kennis met opvattingen over de vrije liefde, die vooral bekend werden onder invloed van het gedachtengoed uit de *Roman de la Rose*. Deze Franse roman werd rond 1400 in het Vlaams bewerkt, en kreeg de titel de 'Vlaamse Rose'.

Samenvattend: De fantasie van de *Florigout*-dichter werkt bij de vervaardiging van zijn roman op volle toeren. Ideeën, geïnspireerd door verschillende fantasiewerelden, buitelen over elkaar

heen. Op seks beluste Saracenen, zondige zielen in de hel, hulp van een edele dwerg, apen die overal schijnt aan hebben, angstaanjagende monsterlijke figuren, een willig, maar o zo gevaarlijk elfje, verliefde nonnen (superheld Florigout speelt in beide laatste gevallen de rol van Don Giovanni), passeren de revue. Onze conclusie moet alles overziende luiden: Er is maar weinig Oosters aan deze Oosterse roman.

Fragmentarische overlevering

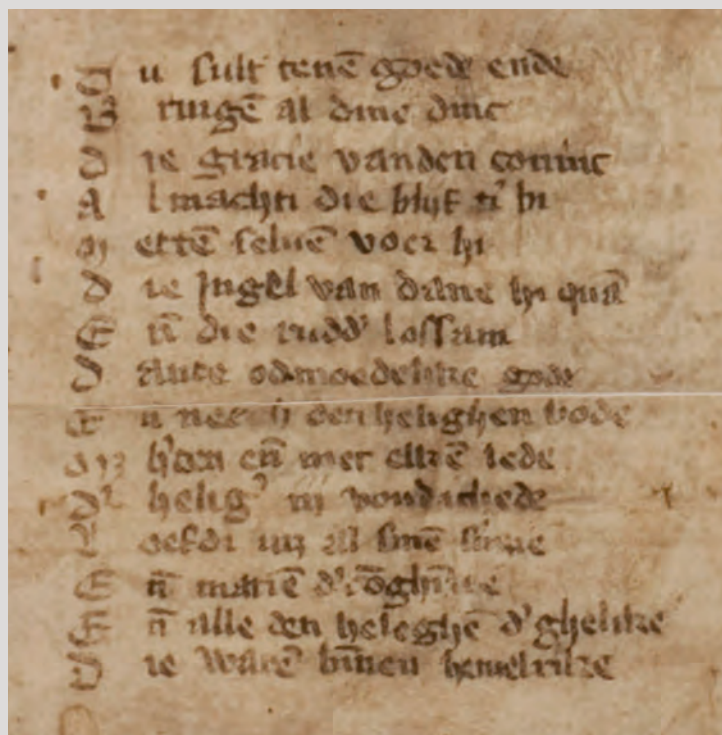
De ridderroman *Florigout* is vermoedelijk aan het begin 14e eeuw in Vlaanderen geschreven. Het Vlaamse origineel is verloren gegaan. Een Franse tekst, die als bron van de *Florigout* zou hebben gediend, zocht en zoekt men tevergeefs, dit ondanks de Frans klinkende eigennamen, zoals *Mal-assis*, *Gardepont*, *Bien-courant*, *Dame Jolie*. De Vlaamse tekst is 'gered' dankzij een afschrift uit het eind van de 14e eeuw, maar dit handschrift is sterk beschadigd. (Heeroma 1962, 8). Slechts enkele beschreven stroken zijn bewaard gebleven die als schutbladen dienden van een vijftal Latijnse folianten, die in de Hofbibliotheek te Leeuwarden werden bewaard. De overgeleverde tekst bestaat uit 41 fragmentjes, die in totaal 1039, soms deerlijk gehavende verzen bevatten. Bij regel 6000 breekt in de ed. Heeroma het verhaal af dat volgens de berekening 'een aanzienlijke omvang' moet hebben gehad. De ontcijfering van de in een laat 14e-eeuwse textualis geschreven tekststukjes door de wetenschapper Klaas Heeroma verdient bewondering. Zijn teksteditie van de *Florigout* (Leiden 1962), die aan onze uitgave ten grondslag ligt, dateert uit 1962. We onderscheiden 14 hoofdstukjes, die we een cijfer en een titel

geven. De hoofdstukjes zijn weer onderverdeeld in bepalende verteelenheden die eveneens van een titel worden voorzien.

Maar hiermee is de kous niet af. J.W.E. Klein heeft in het tijdschrift *Spektator* (1981-1982, 480-495) enkele tekstfragmentjes van de *Florigout* uitgegeven op basis van afschriften van verloren handschriftenflarden die Jacob Verdam had nagelaten. We kenmerken de tekststukjes uit ed. Klein door ze in blauw af te drukken. (Zie ook de inhoudsopgave). Ter onderscheiding duiden we ze aan met hoofdletters (A-H) en proberen de inhoud in het verhaalverloop, zoals voorgesteld in de editie Heeroma, in te passen.

Hieronder wordt ter kennismaking een tekstfragmentje uit het handschrift afgedrukt. Daaronder staat links dezelfde passage, zoals we die aantreffen in de editie van Heeroma. Hij presenteert een diplomatische uitgave, populair gezegd, een zo nauwkeurig mogelijke weergave van de tekst, zoals we die in het handschrift aantreffen, inclusief vermeldingen als 'doorgesneden regel', 'regel in een vouw', 'gaatje in perkament', of zo nodig 'onleesbaar door vliegenpoepje'. Daarnaast staat rechts dezelfde passage zoals in onze kritische uitgave, dat wil zeggen, een gemakkelijk leesbare omzetting, aangepast aan moderne schrijfwijzen, met o.a. moderne interpunctie, passende hoofdletters, voluit geschreven afkortingen, genormaliseerde schrijfwijzen van i/j, u/v, ii/ij, etc. We kiezen uit de laatmiddeleeuwse tekst de passage die door de verzen 5236-5248 wordt gemarkeerd.

Leeuwarden, Hs. 1804, v 5234-5250

**Diplomatische uitgave,
ed. Heeroma 1962**

Du sult tenen goeden ende
 Bringen al dine dinc
 Die gracie van den coninc
 Almachti die blijf ti bi
 5240 Metten seluen voer hi
 Die jngel van dane hi quam
 Ende die rudder lossam
 Dante odmoedelike gode
 Ende neech den helighen bode
 5245 Met herten ende met elken lede
 Der heliger iij voudichede
 Loefdi met al sinen sinnen
 Ende marien der coninghinnen
 Ende alle den derghelike
 5250 die waren binnen hemelrike

**Kritische uitgave,
ed. Winkelman 2020**

Du sult tenen goeden ende
 brengen al dine dinc.
 Die gracie van den Coninc
 Almachti, die blijf ti bi.
 5240 Metten selven voer hi,
 die ingel, van dane hi quam
 ende die rudder lossam
 dancte odmoedelike Gode
 ende neech den helighen bode
 5245 met herten ende met elken lede.
 Der heliger III-voudichede
 loefdi met al sinen sinnen
 ende Marien, der coninghinnen,
 ende alle den heleghe derghelike,
 5250 die waren binnen hemelrike.

De paleografisch aantekeningen, die Heeroma in de voetnoten toevoegt, en waarin bijzonderheden uit het handschrift worden opgetekend, zijn in onze uitgave niet overgenomen. We vermelden wel de nuttige woordverklaringen die Heeroma in zijn aantekeningen vermeldt. Soms kiezen we een andere uitleg, of voegen op moeilijke plaatsen een extra vertaling toe (aangeduid met W). Waar we namen en bijzonderheden uit het Repertorium van Eigennamen (Kuiper) gebruiken, kenmerken we die met een K. We maakten in onze aantekeningen dankbaar gebruik van het onvolprezen Middelnederlandsch Woordenboek (MNW).

Het begin

De *Florigout*-tekst begint in de ed. Heeroma bij versregel 1601, de voorafgaande versregels zijn verloren gegaan. Wat kan daar hebben gestaan? De meeste middeleeuwse dichtwerken beginnen met een proloog, een soort voorwoord. Bepaalde informatie kwam daarbij aan de orde. De dichter noemde mogelijk zijn naam en eventueel een dichtwerk dat hij al reeds had gemaakt: in de trant van de *Reynaert*-dichter die over zichzelf zei, dat hij *Willam die madocke maecte* was. Vervolgens vertelde de middeleeuwse dichter iets over de inhoud van het verhaal, waarbij hij graag beklemtoonde dat de door hem gekozen stof in Vlaanderen splinternieuw was. Plechtig verklaarde hij - al was dat niet altijd waar - dat hij de roman, die hij nu presenteerde, uit het Frans had vertaald. Een moeizaam werk dat hem veel moeite had gekost! Een Franse bron gaf het werk een zekere status. De dichter zal mogelijk ook zeggen welk publiek hem voor ogen stond. Zijn werk is niet bestemd voor domme types, maar

voor een verstandig, elitair publiek. Een fraai retorisch trucje, om bij de toehoorders in het gevlucht te komen. (Sonnemans 1995, 155 vlgg.).

Van het verhaal dat bij de proloog aanknoopte, is veel verloren gegaan. De dichter zal de belangrijkste personages hebben voorgesteld, te beginnen bij de (anonieme) Engelse koning, die met de moslimprinses Florentine is getrouwd. Het huwelijk wordt gezegend met twee kinderen, de zoon heet Florigout en de dochter Frinasint. De familie begeeft zich later, als de kinderen volwassen zijn, naar het Nabije Oosten, waar de roman zich verder afspeelt. Maar het blijft duister wat de Engelse dames in het krijgsgewoel (de strijd tussen christenen en moslims), te zoeken hebben. Ook zal de verteller over ridder Autefleur hebben gesproken, heer van het Engelse kasteel Grimmestoen. Hij is een vriend van de familie, meer specifiek van koningin Florentine.

Het eerste bewaard gebleven tekstfragmentje speelt zich af in de Oriënt. De dichter beschrijft koningin Florentine, die opgesloten zit in een bergspelonk. Ze bidt vurig voor de redding van haar naasten. Worden die ook in de berg gevangengehouden? Wat is de oorzaak van de scheiding tussen Florentine en het overige gezelschap? Is ze verdwaald (in de woestijn?), en is zij daardoor de rest van de groep kwijtgeraakt? Is het een straf van boven dat Florentine van de verwanten gescheiden is? En verder. Moet men zich de berg voorstellen als dichtertelijke geo-realiteit of steekt er meer achter en heeft de berg christelijk-eschatologische betekenis? Vragen, geen oplossingen!

1 Koningin Florentine

Florentine bidt

[...] dies wilt ons dor dat drouve sceiden,
Vrouwe, nemen in uwer gheleiden.

Dus lach die blode, drouve, versaechde,
in den berch ende claechde

1605 Gode ende onser Vrouwen
met heeten tranen, zere bescrouwen,
om haren man, om haren vader
ende om haer kinder beidegader,
ende om haer vriende mede.

1610 Mennich orisoen soe dede,
die ic niet bescriven can,
up Autefluere, den vromen man.

[...] daarom wil ons, Maria, na dat
verdrietige scheiden, onder uw hoede nemen.

Zo lag de angstige, verdrietige, terneer-
geslagen dame in de bergspelonk en klaagde

haar leed bij God en de heilige Maagd,
waarbij ze hete tranen weende, zeer ontgaan,
om haar man, om haar vader
en om haar beide kinderen,
en ook om haar vriend.

Menig gebed richtte ze tot God,
dat ik niet onder woorden kan brengen,
voor Autefleur, de dappere man.

W. 1603 *blode*, 'angstig', 'schuchter', 'bevreesd' (ook: 'laf')

1606 *bescrouwen*, 'beschreid', van *bescrïen*. W. Vgl. MNW *bescrïewen*, 'besprenkelen', 'bevochtigen'. |

W. 1610 *orisoen*, ofr. *orison*, 'gebed'.

W. 1607 *vader*. Bedoeld is de anonieme koning van Barbarijen, Florentines vader.

W. 1610 *die ic niet bescriven can*. Zogenaamde 'Unsagbarkeitstopos', de dichter acht zich niet in staat, de diepere zin van de uitgesproken gebeden op te schrijven.

W. 1609 *haer vrient is Autefluere, den vromen man*. (1612)

De bloedband tussen de hoofdrolspelers is in het *Florigout*-verhaal van groot belang, niet alleen tussen ouder en kind, maar ook tussen tante en oom of neef en nicht. Als Florentine, de moslimprinses die na haar kerstening koningin van England werd, in de Oriënt in gevangenschap is

geraakt, neemt haar Saraceense nicht Yzaude, die daar haremhoedster is, haar liefdevol bij de hand. Haar medelijden wordt door de dichter verklaard uit de familierelatie tussen beiden, in dit verband tussen tante en nicht. In de Middelnederlandse tekst wordt oorzaak van de vriende-

lijke bejegening tussen personen met het begrip *nature* omschreven:

4210 Ic wane dat nature dede,
want soe was haer nichte daer.

(Vert.: *Ik vermoed dat de bloedband de oorzaak was, want ze was haar nicht*).

Nog een voorbeeld. Koningin Florentine rijdt met ridder Autefleur naar het kasteel van haar neef Gardepont. Deze staat bekend als een gevaarlijk heerschap, die zijn gasten, vooral vrouwen, slecht behandelt. Autefleur, die weet hoe de familieverhoudingen liggen, wil niet aannemen dat Gardepont hun iets zal aandoen. Hij is immers met Florentine nauw verwant, dan zal hij, net als zij, wel edel van inborst zijn.

3660 want es hi van natueren goet
ende hi u so na bestaet.

(Vert.: *Want hij is van inborst goed, omdat hij zo nauw met u verwant is*).

Maar Autefleur wist niet dat Gardepont, zoals we later nog zullen ervaren, kort na zijn geboorte met duivelse machten was behept. Florentine (Florentina) (3198 *Florentijn*) is afgeleid van Oudfrans *flor, fleur*, Latijn *florens*. De Saraceense vorstin was, we zeiden het al, gehuwd met de Engelse koning. Volgens Kuiper (Repertorium) betreft het hier het verkleinwoord van 'Florent' en zou haar naam 'bloempje' betekenen. Maar is dat de juiste verklaring? Andere bronnen menen dat de naam afgeleid is van *florens*, het onvoltooid deelwoord van het Latijnse werkwoord *florere* ('bloeien'). De naam zou dus 'bloeiend', 'jeugdige', 'mooi' betekenen. Het afsluitende -ine/ina zou een verklein-

vorm aangeven. (Heiligennet). In de tekst wordt de haremhoedster Yzaude (4215) genoemd, maar ook de variant met het achtervoegsel -ine (5272 *Yzaudine*) komt voor. Dit achtervoegsel geeft aan de betreffende naam de 'gevoelswaarde' van een troetelnaam. In de historische werkelijkheid van die tijd kreeg het postuum geboren dochtertje van Walraven van Bredero (gestorven december 1417) ter herinnering aan haar vader bij de doop de naam Walravina. (Van Oostrom 2017, 328). De naam, samen met de toevoeging ine/ina, zou de familieband aangeven. Dit is zeker waar, maar bovendien werkte het noemen van de naam vertederend. Er is nog een middel om de familieband aan te tonen. Florentines zoon, de held uit het verhaal, heet Florigout, haar dochter Frinasint. Uit de genoemde namen, die alle drie met een F beginnen, spreekt de innige relatie tussen de drie familieleden.

Opvallend is dat Florentine tot God bidt, niet alleen voor het zielenheil van haar Engelse echtgenoot en haar twee kinderen, maar ook voor dat van haar Saraceense vader. Maakte de vorst van Barbarijen deel uit van het christelijk gezelschap dat van Engeland naar Palestina was getrokken, of hadden de lieden – wat waarschijnlijker is - elkaar daar ontmoet? De geloofsgrenzen tussen het Christendom en de Islam lijken hier te vervagen. Nog vreemder is zo nodig de aanwezigheid van de ridder Autefleur [Haute-fleur], die van de directe familie geen deel uitmaakte, maar misschien wel, gezien zijn naam, met de 'bloemenfamilie' verwant was. Hij is, zo zal later blijken, een vriend van Florigout. Ridder Autefleur is een man van aanzien, hij is heer van het Engelse *Grimmestoen* (3657). Hij is een *vromen man* (1612), wat zowel dapper

De koning van Engeland in wapenrok. Paard met paardenkleed, voorzien van motieven: drie leeuwen en Franse lelies.

Heraldische uitbeelding uit 'Armorial équestre de l'Europe, 4790.f.78r. Parijs, 1450.

(zie: *'Berg op zoom/ hout u vroom'*) als vroom ('godsdienstig') kan betekenen.

De familiebetrekkingen in de *Florigout* zijn nog fijnmaziger. De booswicht Gardepont (letterlijk: 'brugwachter') blijkt een familielid van Florentine te zijn. Hij is namelijk een volle neef van haar, de zoon van haar oom (3655 *haers ooms zone*). Bedoeld is de stokoude koning Ysonas, die, zoals gezegd, de broer was van Florentines vader, de naamloze moslimvorst van Barbarijen. De moslima Yzaude is de kleindochter van Ysonas, een nicht van Gardepont. Ze wordt, we zagen het al, ook Yzudine (5272) genoemd, dus met de toevoeging -ine. Haar naam klinkt verwant met die van de Ierse koningsdochter Isolde (Isout), de zo geheten Isolde Blond Haar die in de Tristan-traditie getrouwd was met koning Marke. Maar een inhoudelijk verband tussen de dames lijkt er niet te bestaan. De familieband van Yzaude, Yzudine, met stamvader Ysonas wordt door haar naam verduidelijkt (Y-Y). Mahaud van Ysrahel is eveneens Saraceense, ze was voorbestemd voor Florigout en zou later koningin van Ierland worden. (5275). Is er dan toch een verband met de Ierse vorstentraditie, maar een 'verkeerde'? Als een Oosterse vorstin koningin van Ierland mocht worden, dan zou dit voor Yzaude beter passen.

Mahaud was bijzonder mooi en werd door Gardepont geliefd. De Saraceense Graciëtte (4354) (met een christelijk naam, afgeleid van *gracia*, 'genade') is de dochter van Ghalerant van Damas, de oppersultan van heel de wereld. De familieband wordt met de 'Anlaut' G-G aangegeven. (Goetz 1998, 127: 'Dieses Familienbewusstsein erschliesst sich im Mittelalter kaum deutlicher als aus den Namen [...]'. Graciëtte wordt

door Lapedant bemind. Ysonas spreekt zijn verwondering erover uit dat zijn twee oerlelijke zoons Gardepont en Lapedant op zulke mooie dames vallen. De liefde van de twee heren wordt helaas niet beantwoord.

Vrouwendienst

In de roman van *Florigout* zou de ridder Autefleur een intieme relatie (gehad) hebben met koningin Florentine, want tijdens haar gevangenschap 'in de berg' gedenkt zij hem heftig in haar gebed, aldus Kuiper (Repertorium). Dat er tussen Florentine en Autefleur sprake zou zijn van een 'intieme relatie' (Kuiper) lijkt op het eerste gezicht niet uitgesloten. De twee verbleven ooit in het *Valsche Paradijs* (Hoofdstuk 3, derde item), waarmee ze Gods toorn opwekten. Maar dat ze met elkaar 'meer' hadden dan een vriendschapsband wordt later in de tekst tegengesproken. De koningin zegt over haar vriend dat ze hem *minne[t] herde zere/ sonder eenge dorpernien/ om die gracie van Marien/ ende van onzen zouten here*. (4722-4725). Een afleiding van het Middelnederlandse *dorpernien* (boersheid) werd in het Middelhoogduitse taalgebied geïmporteerd, en luidt daar *dörperlich, dörperheit*, ('boers', 'onfatsoenlijk'). (Bumke 1986, I, 79). Florentine bemint haar jonge vriend dus zonder onedele bijbedoelingen, en is er uitsluitend op gericht om de genade van de Maagd Maria en de lieve Heer te verwerven.

De relatie tussen koningin Florentine en de ridder Autefleur is niet amoreus van aard, maar een uiting van de zogeheten 'vrouwendienst' (Bumke II, 1986, 571). Een jonge ridder werft om de gunst van een oudere, hooggeplaatste dame,

Ulrich von Lichtenstein, minnezanger, Codex Manesse, Universitätsbibliothek Heidelberg, Cod. Pal. Germ. 848, fol. 237r, auteur van het boek Frauendienst, helmversiering, godin Venus voorstellend, met pijl en fakkel

in wier dienst hij lange, strapatieuze tochten onderneemt. Het gaat hier om een platonisch concept. Het is daarom twijfelachtig dat erotiek in de relatie een rol zou hebben gespeeld. Veel eerder ging het om een modieus 'gezelschapsspel', waarbij de (getrouwde) dame door een jonge ridder werd aanbeden. Men heeft opgemerkt dat deze dienst aan de dame een afspiegeling vormde van de feodale verhoudingen tussen vazal en leenheer. De minnaar positioneert zich als onderdanige dienaar, als 'vazal', de hooggeplaatste minnedame speelt de rol van 'leenheer'. (Dinzelbacher 2003, 160).

Twee voorbeelden uit de Middelnederlandse literatuur. In de *Roman van Walewein* is het een moeder die haar zoon (in de episode over het leven van de betoverde vos Roges) de regels van de 'vrouwendienst' bijbrengt. *Soe leerde mi dienen vor joncvrouwen (Roman van Walewein, 5341)*. Uit de *Vlaamse Aiol* wordt duidelijk wat er onder dit begrip wordt verstaan. Aiol, de jonge held, zegt tegen zijn (veel oudere) gastvrouw, *scone maget. Ic ben tuwen ghebode/ in wat lande ic si/ lietijt te wetene mi'. / Si seide: 'Here, God loent u/ der hoefscheit, die ghi segt nu.'* (*Vlaamse Aiol*, ed. Winkelman 2020, 124-129). De jonge ridder staat de dame ten dienste, waar hij ook maar verblijft, een berichtje is voldoende. *Vrouwendienst* vormt in de middeleeuwen een aspect van vrouwenverering en maakt deel uit van het hoofse leven. Merkwaardig is hier de aanspreekvorm *maget* voor Florentine, waarmee toch over het algemeen de jonge, ongerepte vrouw wordt gesuggereerd. Later in de tekst zal blijken dat Florentine en Autefleur de toorn Gods over zich hebben afgeroepen omdat ze

zich in het *Valsche Paradijs* hebben opgehouden. Wordt de door Autefleur aan Florentine betoonde 'vrouwendienst' misschien dan toch uit christelijk perspectief verworpen?

De bergspelonk

Florentine vindt beschutting in een bergspelonk, dus in een donkere holle ruimte in een berg. Ze is gescheiden van de rest van het gezelschap. Haar jammeren is maar al begrijpelijk, ook haar bede om hulp tot de Maagd Maria en tot God. Veel is, mede door het fragmentarische karakter van de tekst, onduidelijk. Is Florentine van buiten de grot binnen gegaan om te bidden? Zo'n situatie is niet ongewoon. Een in de woestijn rondtrekkende monnik zoekt en vindt een grot waar hij zijn gebed kan uitspreken. (Bartelink 1994, 43). Maar er is waarschijnlijk meer aan de hand. Uit een later fragment blijkt dat het gezelschap zich in de buurt van de hel bevindt en door het *hellen portael* (3051) zijn gegaan. Volgens Louis Goosen (1994, 72) verschaften spelonken en spleten in rotsen, toegang tot de hel. Hij beschrijft hoe zielen van verdoemden via een spelonk, achter een toegangspoort, in het vlamme onderaardse verdwijnen. Zo'n toegangspoort wordt ook wel de 'hellemond' genoemd. Is deze verklaring voor de situatie in de *Florigout* van toepassing? Zijn de naasten van Florentine in een soort inferno achtergebleven, terwijl de dame, we nemen aan door Goddelijke genade, bevrijd werd? Maar dan is ze, via de spelonk, op weg naar de uitgang, naar het Licht.

2 De moslimwereld

Twee moslims en één maagd

1645 [v]anden .ii. die de maget met hem roveden, zere verbaget, tote onder een maras, dat zere dorwassen was met langen ende met grouven riede.	[over] de twee die het meisje, dat zeer ontdaan was, gekidnapt hadden, tot bij een moeras, waarin dicht op elkaar lang en dik riet groeide.
1650 Daer beeten die valsche liede. Die .i nam dat magedijn ende hieft vande perde sijn ende zettet up die erde als die ghene die begerde	Daar stegen de gemene lui van hun paard. De ene pakte het meisje op en tilde haar van zijn paard en zette haar op de grond neer, zoals iemand die wenste
1655 sinen wille daer mede te doene. Want beide die Saragoene haddent sonderlinge ghezeit. Maer elc wilde, so men seit, dat sijn ghezeke deerste ware,	met haar te doen wat hij wilde. Want allebei de moslims hadden het, ieder voor zich, gezegd. Maar beiden wilden, zo zegt het verhaal, het eerst aan de beurt komen,
1660 want si an die joncfrouwe dare vernamen, datsoe maget was. Nv pleecht me ... das	want ze hadden van de jongedame daar vernomen, dat ze nog maagd was. Nu pleegt [...]

1646 *verbaget*, 'onthutst'. W. 'ontsteld', 'van haar stuk'.

1649 *grouven*, d.i. *groeven*, 'dik'.

1656 *saragoene*, 'Saracenen'. Het reine rijm dwingt hier tot verbastering van het woord 'Saracenen'.

1657 *haddent sonderlinge ghezeit*, 'hadden het met elkaar afgesproken (?)'. H. voorziet zijn uitleg van een vraagteken. Ons voorstel zou zijn: W. 1657 *sonderlinghe*, 'afzonderlijk', 'verschillend van de andere(n)'.

1659 *dat sijn ghezeke deerste ware*. Verg. de uitdrukking *in een anders pot pissen of buiten de pot pissen*, en *pisspot*, 'lichte vrouw'. Van Oostrom vertaalt met 'dat zijn kwakje [of plasser?] het eerste was'. (*Stemmen op schrift* [...], Amsterdam 2006, n. 285).